

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ

© Добуш Ю.Я., 2008

Проаналізовано теоретичні аспекти поняття кластера та визначено поняття рекреаційного кластера. Визначені передумови формування рекреаційного кластера та стратегії співпраці. Розглянуто концептуальні засади формування регіонального рекреаційного кластера. Розглянуто переваги розвитку рекреаційної сфери від створення кластера. Зображено схему рекреаційного кластеру.

It is analysed theoretical concepts of cluster and the concept of recreational cluster is certain. Preconditions of formation recreational cluster and strategy of cooperation are certain. It is considered conceptual bases of formation regional recreational cluster. It is consider the benefits of recreational areas from the establishment of cluster. It is represented the scheme recreational cluster.

Постановка проблеми. В Україні, незважаючи на значні природні рекреаційні ресурси та природні умови, рівень розвитку рекреаційної сфери невисокий. Як показує світовий досвід, для розвитку рекреаційної галузі недостатньо лише рекреаційних ресурсів, необхідне поєднання різноманітних факторів: соціально-економічних, екологічних, політичних, культурологічних.

Виконуючи мету рекреаційної діяльності, пов'язаної з наданням рекреаційних послуг, тобто задовольняючи конкретні потреби у відтворенні життєвих сил людини, рекреаційна сфера використовує різноманітні наявні та освоює нові рекреаційні ресурси і готує їх для споживання. Результатом рекреаційного виробництва є споживання рекреантами запропонованих послуг, а виробництво одержує у такий спосіб новий поштовх.

Розвиток рекреаційних територій передбачає досягнення екологічних, економічних і соціальних цілей. Досягненню цих цілей сприяють розроблені різноманітні інноваційні програми і проекти, які виконуються за допомогою сучасних маркетингових інструментів з використанням прогресивних форм управління підприємством, територією, регіоном.

Рекреаційна територія є середовищем, у якому взаємодіють природа, людина, виробництво, інформація у межах адміністративно-територіальних одиниць та поза ними. Саме такий взаємозв'язок великою мірою визначає напрямок розвитку економічних, екологічних і соціальних процесів. Наявність на рекреаційних територіях природних рекреаційних ресурсів та сприятливих умов визначає пріоритетний напрямок розвитку регіону та інтеграцію рекреаційної економіки у зовнішнє економічне середовище. Тому нині загострюється проблема розроблення ефективного механізму регулювання і вдосконалення регіональної політики розвитку рекреаційних територій. Динамічний поступальний та збалансований розвиток рекреаційних територій є однією з найважливіших проблем подальшого впровадження ринкових відносин та суспільних перетворень в Україні, вирішити які допоможуть кластерні утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова та прикладна проблематика механізму формування, регулювання та розвитку кластерних утворень рекреаційної сфери розробляється іноземними та вітчизняними науковцями: Портер, Шмітц, Бергман, Фезер, Ж. Мингалева, С. Ткачова, С. Соколенко, В. Чужиков, В. Черторижський та інші.

Кластерні утворення сьогодні є ефективною формою регіонального розвитку, організації інноваційних процесів. Кластерні утворення передбачають конкуренцію не окремих підприємств, а їхніх об'єднань, які намагаються скоротити власні витрати завдяки кооперації. Об'єднання у кластери різних суб'єктів соціально-економічних відносин формують специфічне економічне середовище з метою розширення взаємозв'язків у сфері торгівлі, вільного переміщення капіталу, людських та інформаційних ресурсів.

За допомогою кластерного підходу аналізують конкурентоспроможність держави, регіону чи галузі. Він є основою формування політики соціально-економічного розвитку, розроблення пріоритетних програм регіонального розвитку. Основною метою кластерів є підвищення конкурентоспроможності його учасників за рахунок взаємовигідної співпраці, обміну науково-технічними дослідженнями та інноваціями.

В економічний зміст поняття “кластер” закладено фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах одного простору. Зокрема, відомий американський вчений М. Портер трактує кластер як групу пов'язаних компаній в специфічній сфері, що мають спільні ознаки та географічно близько розташовані [1].

Загалом, визначаючи поняття кластер, вчені прийшли до спільної думки, що це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності [5, 8], територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону [3], які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності своєї продукції та економічного зростання регіону [1].

Структуру кластера можуть формувати групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств з стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що можуть конкурувати, але ведуть спільну роботу [2].

Аналіз аспектів і властивостей кластера дав змогу сформулювати авторське трактування цього поняття у рекреаційній сфері. Рекреаційний кластер можна визначити як галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємницьких структур, що тісно співпрацюють з науковими установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності своїх рекреаційних послуг та сприяння економічному розвитку регіону.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є висвітлення підходів щодо формування рекреаційних кластерів, які сприяють всебічному розвитку виробничо-послугової співпраці, що здійснюється за допомогою спеціалізації і кооперування виробництва

Виклад основного матеріалу. В практиці підприємницької діяльності в Україні все частіше переходять до формування і розвитку кластерів як програми економічного розвитку регіону чи держави. З огляду на еколого-економічні цілі рекреаційних регіонів, формування рекреаційного кластера, на нашу думку, забезпечить досягнення інтересів держави на регіональному рівні та інтереси самих рекреаційних регіонів. Треба обов'язково зазначити, що суть кластерного утворення полягає у наданні рекреаційних послуг і вдосконаленні взаємовідносин між партнерами, що характеризуються безперервністю та взаємопов'язаністю [6]. Проте існує певна проблема в застосуванні стратегій діяльності рекреаційних кластерів. Структурні елементи, якими є підприємства рекреаційної сфери та суміжних галузей, на різному рівні розвитку, що не дає змоги залучити єдину стратегію розвитку для всіх підприємств.

Ризиком при створенні кластера також є переоцінка сприятливих умов для господарювання. Уряди держав чи органи місцевої влади при формуванні інфраструктурних переваг та створенні сприятливих умов підприємництва помилково можуть переоцінити і завищити ці показники [7]. Наслідком цього є, по-перше, втрата регіоном і навіть державою потенційних вітчизняних і

закордонних інвесторів, оскільки вони перейдуть у регіони із сприятливішою і привабливішою ринковою інфраструктурою. По-друге, ресурси, залучені для створення сприятливих передумов функціонування підприємств, використовуються неефективно і владні органи змушені це компенсувати за рахунок встановлення вищих тарифів за їхнє використання. Отже, створення кращої місцевої інфраструктури не завжди вважається головним фактором при створенні кластера. Загрозою закладання потужного потенціалу у інфраструктуру є виникнення надлишкової якості пропонованих товарів, послуг і їхніх поєднань. Внаслідок цього інфраструктурний потенціал буде використовуватися не повною мірою, а сама інфраструктура регіону може виявитися недовантаженою.

Тому найефективніших результатів для будь-якого підприємства рекреаційної сфери можна досягти, якщо підприємства діятимуть з позиції не індивідуальних, а колективних інтересів, тобто якщо вони будуть діяти у межах найперспективнішого територіального утворення – кластера. Кластери позитивно впливають не тільки на окремі підприємства, а і на економіку регіону та держави загалом. Кластери, як показує практика, сприяють збільшенню конкурентоздатності підприємств завдяки підвищенню їхньої продуктивності у тій місцевості, де створений кластер. Кластерні утворення збільшують темпи інновації і визначають їхній напрямок, тому створюють фундамент для майбутнього економічного росту. Кластери стимулюють створення нових підприємств, а ця обставина, своєю чергою, сприяє збільшенню й посиленню функціонування кластера. Отже, на нашу думку, наслідком формування кластерного утворення в рекреаційному регіоні стане удосконалення створення і надання рекреаційних послуг, збільшення кількості підприємств і збільшення їхньої конкурентоздатності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Швидкий розвиток кластера є одним із найістотніших кроків на шляху до розвинутої економіки регіону.

Кластери як соціально-економічне утворення не виникають відразу. Становлення кластерів проходить певні етапи:

1. Встановлення партнерських відносин між підприємствами.
2. Згуртування технологічно пов'язаних підприємств (підприємств однакової спеціалізації – рекреаційної, туристичної, курортної).
3. Залучення суміжних і підтримуючих організацій та інфраструктурних підприємств.
4. Ефективне використання економічного середовища.
5. Укладання угод про співпрацю.

Вважаємо, що формування рекреаційного кластера передбачає розроблення стратегії співпраці, яка передбачає:

1. Пошук спільних рис господарювання, ознак управління і функціонування, що створює передумови налагодження співпраці між такими сферами, як бізнес, влада, наука для отримання конкурентних переваг і синергетичного ефекту.
2. Розроблення концепції і програми розвитку рекреаційного регіону і вироблення механізмів ресурсного та інституційного забезпечення її реалізації.

Кластери можуть формуватися як у розвинутих регіонах, так і у депресивних. Вони виконують однакове завдання – розвиток галузі, в якій вони сформовані та розвиток регіону загалом. Відмінність полягає у всіх інших аспектах формування, розвитку, функціонування кластерів. Тому перед створенням кластера в певній галузі передусім потрібно визначити структуру кластерної моделі, визначити умови її формування і подальшого функціонування, а також проаналізувати вплив на мікро-, мезо- і макрорівень.

Для успішної діяльності сучасної рекреаційної сфери недостатньо лише існування природних рекреаційних ресурсів та об'єктів. Необхідний відповідний рівень і постійна модернізація транспортного забезпечення, засобів зв'язку, банківської інфраструктури, торгової мережі, готелів тощо. Все більший інтерес з боку вітчизняних та іноземних рекреантів до вітчизняної рекреації в

поєднанні з унікальними природними рекреаційними ресурсами і умовами здатний підтримати сформований рекреаційний кластер, який містить комплекс необхідних умов і ресурсів для найефективнішого функціонування рекреаційної галузі. Отже, рекреаційний кластер – сукупність підприємств рекреаційних, туристичних, курортних галузей, які географічно близько розташовані, характеризуються спільністю основного виду діяльності та взаємодоповнюваністю діяльності, діють на спільному ринку рекреаційних послуг з метою посилення індивідуальної і колективної конкурентоспроможності.

Результатом функціонування рекреаційного кластера є досягнення синергетичного ефекту внаслідок взаємодії, взаємовпливу і взаємозв'язку між окремими елементами, що формують рекреаційний кластер.

Одним з головних завдань у виробничих відносинах є визначення кластерних зв'язків, включаючи територіальну близькість, особливості технологій здійснення послугово-комерційної рекреаційної діяльності. Не менш важливим питанням кластерних взаємозв'язків є формування «ланцюга доданої вартості» у сформованому рекреаційному кластері. Його формування сприятиме підвищенню якості і конкурентоспроможності рекреаційних послуг, дасть змогу поділити ринок рекреаційних послуг за спеціалізацією надання рекреаційних послуг, створить передумови для виходу на закордонні ринки.

Різноманітні форми рекреації, туризму і курортної сфери взаємозв'язані та взаємодоповнюють одна одну з метою організації раціонального дозвілля, активного відпочинку, ведення здорового способу життя всіма верствами населення.

Враховуючи обмеженість вільного часу, туристи-рекреанти можуть запланувати та організувати свій час з рекреаційною метою для денного, тижневого чи річного характеру його використання. Такий розподіл часу дає можливість структурувати відпочинок та розглянути курортну, рекреаційну і туристичну діяльність за періодичною і територіальною ознаками [4]. Так, повсякденна рекреація пов'язана з територією і середовищем проживання і не виходить далеко за межі населеного пункту. На тижневу рекреацію, туризм чи курортно-оздоровчу діяльність впливає місце розташування відповідних рекреаційних, туристичних чи курортних об'єктів. Просторове розташування рекреаційних об'єктів при використанні щорічного вільного часу не прив'язане до місця проживання чи країни розташування рекреанта. З огляду на таку класифікацію автор виділяє щоденну рекреацію – в межах населеного пункту, щотижневу (у вихідні дні) – приміська зона, щорічну (у період відпусток і канікул) – внутрішньорайонну, загальнодержавну, міжнародну.

Отже, метою формування рекреаційного кластера є соціоекологоекономічний розвиток регіону та рекреаційної сфери. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі завдання:

- Ø розробити проекти створення нових об'єктів та розвитку наявних об'єктів рекреаційної сфери;

- Ø об'єднати матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси суб'єктів рекреаційної сфери для реалізації запропонованих проектів;

- Ø освоїти нові види природних рекреаційних ресурсів, рекреаційних місць та об'єктів з метою розширення асортименту рекреаційних послуг;

- Ø об'єднати зусилля з метою захисту і відновлення довкілля;

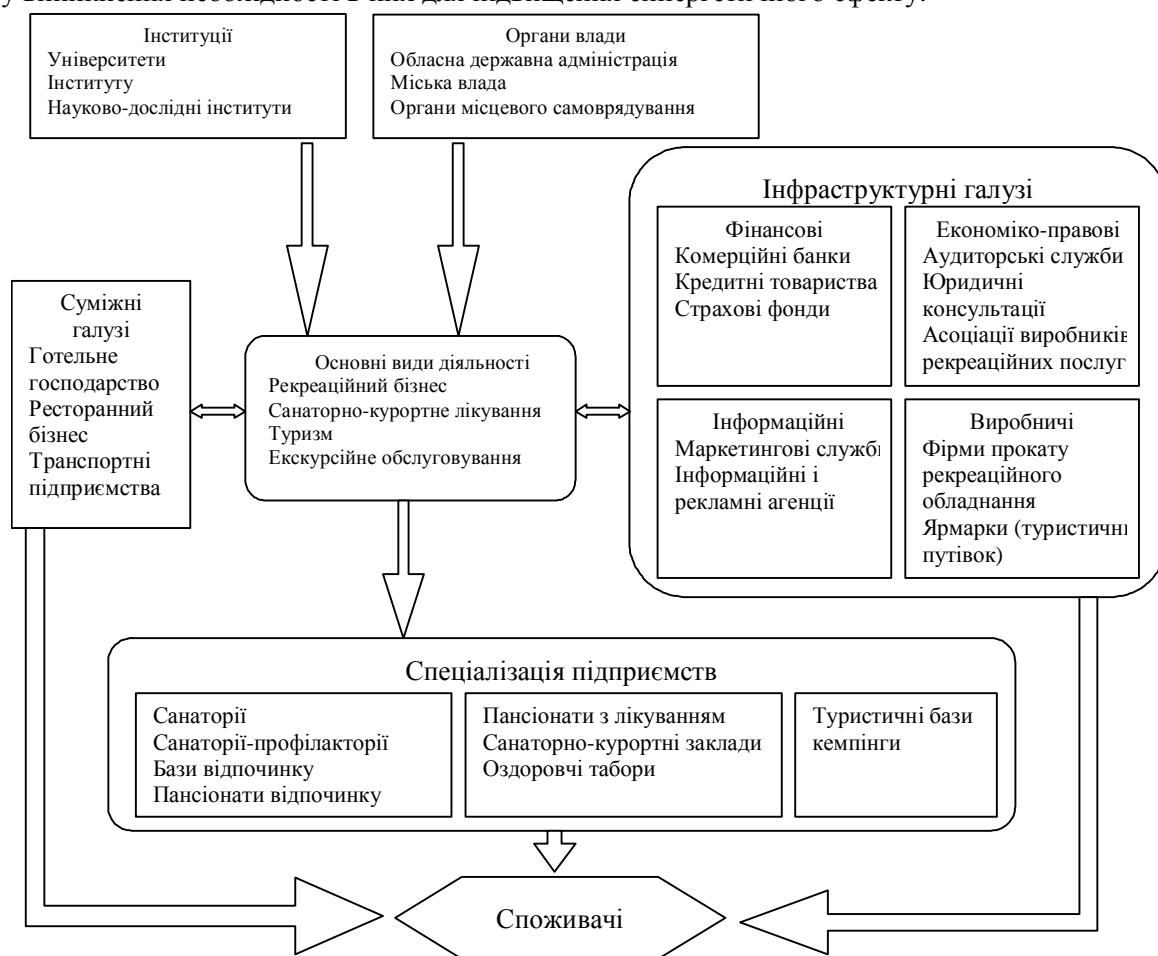
- Ø залучити до підприємств, що займаються рекреаційною діяльністю, фінансові установи, науково-освітні організації, торговельні підприємства, заклади громадського харчування тощо.

У структуру кластерної моделі рекреаційної галузі входять безпосередньо підприємства рекреаційної, туристичної і курортної сфер діяльності, суміжні виробничі підприємства та інфраструктурні підприємства. Для чіткішої структуризації підприємства курортної сфери діяльності необхідно сегментувати за напрямками діяльності – бальнеологічні, кліматичні, грязеві, змішані. Підприємства рекреаційного спрямування доцільно групувати за такими напрямками – лікувально-курортна рекреація, оздоровча і спортивна рекреація, пізнавальна рекреація. Туризм –

як плановий, так і самодіяльний, можна розподілити за такими видами цінностей – оздоровча цінність, освітня (пізнавальна) цінність, виховна цінність.

Сегментація ринку рекреаційних, туристичних і курортних послуг вигідна для підприємства з погляду чіткої спеціалізації і орієнтування на задоволення потреб цільових сегментів споживачів. Поділ на цільові сегменти такі підприємства здійснюють з огляду на їхнє територіальне розташування та наявність рекреаційних, туристичних чи курортних об'єктів та ресурсів. Проте, з іншого боку, сегментування має певні недоліки і може становити загрозу розвитку підприємництва. Так, при нечіткому і неправильному сегментуванні може виявитися недостатня кількість цільових сегментів, на задоволення потреб яких орієнтується підприємство. Внаслідок цього виникає певна залежність від сегментів, які залишилися в стратегічних пріоритетах підприємства. Така залежність переростає в ще одну вагому загрозу, пов'язану із впливом цільових сегментів на виробничий потенціал підприємства. Сегменти, що чинять істотний вплив на господарську діяльність, визначають граничну межу виробничих можливостей підприємства, яка, як правило, значно нижча за виробничий потенціал. Передусім виникає загроза недовикористання виробничого потенціалу, що негативно може позначитися на собівартості пропонованих послуг.

Потенційними партнерами рекреаційного кластера повинні також стати малий і середній бізнес, сфера транспорту, охорони здоров'я, освіти, місцеві органи влади [6]. Необхідність залучення владних елементів, таких, як місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства пояснюється тим, що держава володіє окремими видами ресурсів та певними повноваженнями щодо здійснення управлінської діяльності, контролюючої та регуляторної функції. До рекреаційного кластера можна залучати певні функціональні елементи в міру виникнення необхідності в них для підвищення синергетичного ефекту.

Структура рекреаційного кластера Джерело: власна розробка

Об'єднання в кластери рекреаційних, туристичних та курортних підприємств, інфраструктурних і підтримувальних галузей, науково-технічних установ, органів державної влади, установ освіти, які будуть взаємопов'язані у сфері охорони і відновлення навколишнього природного середовища, отримують додаткові можливості для залучення інвестицій з метою розроблення програм захисту довкілля. Структуру рекреаційного кластера подано на рисунку.

Згідно із типологією кластерів рекреаційний кластер можна зарахувати до галузевих кластерних утворень. Типологізація дає змогу чітко встановити стратегічні цілі, напрями діяльності і розвитку кластера, окреслити коло завдань, які вирішуються за допомогою кластера, виявити спеціалізацію кластера і територіальний аспект діяльності.

Визначення складу всіх учасників рекреаційного кластера дає змогу підприємствам однакової спеціалізації в галузі розробити конкурентоспроможний продукт зусиллями усіх учасників кластера.

У регіонах України існують всі передумови для формування і розвитку кластерів відповідно до пріоритетів розвитку регіону. Для Львівської області пріоритетною повинна бути рекреаційна сфера з огляду приналежності області до Карпатського регіону та наявності всіх необхідних природних рекреаційних ресурсів для такої діяльності.

На відміну від галузей, кластери характеризуються кращою взаємодією всередині галузі та міжгалузевими взаємозв'язками. Кластерні утворення сприяють швидкому поширенню технологій, інформації, маркетингу та дають змогу швидше усвідомити вимоги і потреби споживачів. Такі взаємозв'язки є головними у конкурентній боротьбі, підвищенні продуктивності праці, визначенні напрямів господарювання та впровадженні інновацій. Переважна більшість учасників кластера не конкурує між собою, як може видатися. Вони обслуговують різні сегменти галузі. Володіючи певними можливостями, вони здатні швидко долати обмеження і перешкоди до підвищення конкурентоспроможності та розвитку регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кластерні утворення в рекреаційній сфері є потужним механізмом вирішення питань, пов'язаних з соціально-економічним розвитком регіону, посилення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проте існує безліч проблем, які гальмують формування рекреаційного кластера. Зокрема, вони стосуються системи управління, визначення органу, який виконував би організаційно-управлінську функцію. Ще одна важлива проблема, яка потребує вирішення, – це розроблення методичних рекомендацій до оцінки діяльності рекреаційного кластера. Зокрема, необхідний інтегральний показник, за допомогою якого можна було би визначити рівень інфраструктурних переваг та рівень сприятливості умов підприємництва.

Отже, сьогодні застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності.

1. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України // *Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1–2 листопада 2001 р. – К.: Спілка економістів України, 2001. – С.25–33.* 2. Портер М.Е. Конкуренція. – М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с. 3. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // *Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26–27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. – С.24–28.* 4. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с. 5. Хасаєв Г.Р, Міхеєв Ю.В. Кластери – сучасні інструменти підвищення конкурентноздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). –

Ч. 1 // *Компас промислової реструктуризації*. – №1. – 2003. – С. 1–13. 6. Черторижський В. М. Кластер як ефективна форма організації рекреаційної діяльності. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів (Збірник наукових праць). – Вип. 3 (71)/НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2008. – 546 с. 7. Чужиков В. І. Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект). Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів (Збірник наукових праць). – Вип. 3 (71)/НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2008. – 546 с. 8. www.krsu.edu.kg/vestnik/v3/a15.html

УДК 339.138:316+658.7:341.1

В.І. Довбенко

Національний університет “Львівська політехніка”
кафедра економіки підприємства та інвестицій

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ У ФОРМУВАННІ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

© Довбенко В.І., 2008

Розглядаються можливості використання інструментів інноваційного маркетингу для формуванні потенціалу розвитку підприємств. У сучасних умовах зростає роль визначення стратегічних пріоритетів розвитку на основі нових нетрадиційних підходів до задоволення потреб як споживача, так і врахування майбутніх інтересів суспільства. Це потребує вибору параметрів розвитку на основі оптимальних співвідношень ефективності та результативності з метою створення умов для задоволення не лише поточних, але й перспективних потреб.

Opportunities of use the tools of innovational marketing at formation of development the enterprises potential in article are considered. In modern conditions, the role of definition of strategic priorities of development grows based on new non-conventional approaches to satisfaction of needs both the consumer and the account of the future interests of a society. It demands a choice of parameters of development based on the optimal ratio of efficiency and productivity with the purpose of creation the conditions for satisfaction not only current, but also perspective needs.

Постановка проблеми Дослідження ролі інноваційного маркетингу у формуванні потенціалу розвитку вітчизняних підприємств набувають все більшої актуальності у контексті інтеграційних процесів та необхідності реструктуризації виробничого потенціалу України. Привернення все більшої уваги до інноваційної складової розвитку вимагає від всіх учасників наукової, освітньої та виробничо-господарської діяльності скоординованих і осмислених дій, чому повинна сприяти активізація маркетингових досліджень у сфері пошуку сприятливих можливостей для примноження та реалізації наявного інноваційного потенціалу. Об'єктивною умовою успішного розвитку на сучасному етапі є енергозбереження, скорочення матеріаломісткості, підвищення продуктивності праці, а, отже, – ефективності та результативності діяльності. У цьому контексті необхідно визнати існування потреби перегляду низки стратегічних напрямків і пріоритетів розвитку і концентрації ресурсів на найпривабливіших з них із урахуванням як економічних завдань, так і вимог екології. Саме із урахуванням як потреб, так і перспективних вимог до розвитку і повинні вирішуватися завдання формування й оновлення всіх складових потенціалу суб'єктів господарювання.